

Delmár Emil műgyűjtő művészettörténeti kapcsolatai

Magyarországon a 20. század első felében, a második világháború kirobbanásáig a magán műgyűjtők és a muzeológusok, művészettörténészek kapcsolata különlegesnek mondható. Ez a mindkét fél részéről fennálló bizalommal teli viszony, illetve együttműködés a muzeológusok részéről felölelte kiállítások rendezését magángyűjtők tárgyaiból és a gyűjtők gyűjtési koncepciójának formálását; a gyűjtők részéről pedig a múzeumok baráti körének munkájában való aktív részvétel, illetve műtárgyvásárlásokat és -ajándékozásokat a múzeumok számára. Jellemzőek voltak a már meglévő műtárgyakról való véleménycserék is. Másfelől nem ritka, hogy egy-egy gyűjtő, autodidakta módon idővel művészettörténészként is bemutatkozott,¹ és mindez fordítva is igaz: több művészettörténész, muzeológus munkája mellett gyűjtési tevékenységet is folytatott.² A közös szakmai érdeklődés pedig sokszor baráti kapcsolatok alapját is képezte.

Tanulmányomban dr. Delmár Emil (1876–1959, 1. kép) műgyűjtő művészettörténeti kapcsolataival foglalkozom, ezeket tágan értelmezve, a fentebb említett irányvonalak mentén, amelyek létjogosultságát számos korabeli forrás is alátámasztja. A vizsgálódás kiindulópontját Delmár magán műgyűjtőmánya képezi, amely egyben kapcsolódási pont a múzeumok, művészettörténészek, muzeológusok felé.

A 19. század utolsó harmadára tehető Budapest nagyvárosi rangra emelkedése, kulturális kiteljesedése. Ekkor kezdett megalakulni a múzeumok többsége, és ezzel párhuzamosan a klasszikus értelemben vett művészettörténeti szakma is. A történeti arisztokrácia gyűjtőmánya mellett létrejöttek a nagy- és középpolgárság magángyűjtőmánya is, melyek fénypontja a két világháború közti időszakra esett.³ Különösen figyelemre méltó a két háború közti időszak művelt, nyugati orientációjú magyar középpolgársága, mely „azt a viszonylag széles réteget jelentette, amely a műgyűjtés e kései fénykorát igazán sikeressé tette.”⁴ Delmár Emil társadalmi és gazdasági szempontból is ebbe a rétegbe, a felső középosztályba tartozott. Ez biztosította egyben az anyagi háttérrel gyűjtőmánya létrehozásához, majd folyamatos gyarapításához is.

Egyelőre nincs tudomásunk arról, hogy miért kezdett Delmár gyűjtési tevékenységbe. Valószínűnek tűnik, hogy biztos anyagi háttérrel túl egyéni hajlamai, érdeklődése és tágabb értelemben vett környezete predesztinálta erre. Megjegyzendő,

1. kép: Dr. Delmár Emil, fénykép. Magántulajdon. 1930-as évek (?)
Fotó: Rózsavölgyi Andrea

hogy motiválhatta ennek anyagi vonzata is, amennyiben a műtárgyat befektetésnek szánta. Delmár kezdeti, szisztematikus gyűjtését 1900 körüli keleti útja során kezdte meg keleti tárgyak gyűjtésével.⁵ Innen hazatérve minden bizonnyal aukción való vásárlásokkal gyarapította keleti műtárgyainak sorát.

Delmárnak volt „érzéke” a gyűjtéshez, „szeme” a tárgyakhoz, ám biztosra vehető, hogy a kor jeles művészettörténészeivel, muzeológusaival, mint például Csányi Károllyal, ápolta kapcsolata is formálta ízlésvilágát és gyűjtőmánya összetételét. Csányi Károly 1904-től az Iparművészeti Múzeum munkatársa volt, és az 1907-ben az Iparművészeti Múzeumban rendezett „budapesti amateur gyűjtőmánya” kiállítása kapcsán ismerkedhetett meg Delmárral. Ezzel több évtizeden át tartó személyes-, szakmai- és munkakapcsolat vette kezdetét. Azt talán már sohasem fogjuk megtudni, hogy e találkozás nélkül Delmár gyűjtőmánya rendszeres, kiállításokon, tárlatokon való bemutatása megvalósult volna-e, de az bizonyos, hogy a jó, bizalommal teli viszony mellett egyfajta presztízst is jelentett a múzeumokkal való szoros kapcsolat, így a kiállításokon való részvétel. Az ezirányú együttműködés kiépítése volt az 1907-es kiállítás egyik célja: így a múzeum, a muzeológusok folyamatos kontaktusban lehettek a kor gyűjtőivel, mely kapcsolat a későbbiek folyamán igen termékenynek bizonyult több szempontból is.⁶ Ekkor volt alakulóban az a tudatos műgyűjtő-réteg, mely a múzeumi örök segítségével alakította-gyarapította gyűjtőmánya.⁷ Iránymutató lehetett Delmárnak a múzeumi kiállítások által sugallt értékrend is, a múzeumok gyűjtési koncepciója.

Delmár esetében a kor meghatározó személyiségeinek hatása vitathatatlan attól fogva, hogy 1910 körül felbomló német szoborgyűjtőmánya⁸ egyes, igen színvonalas darabjait vásárolta meg.⁹ Ennél a pontnál óhatatlanul felmerül Wilhelm von Bode neve,¹⁰ aki ebben az időben nagy hatást gyakorolt mind a gyűjtőkre, mind a szakmai körökre felhívva figyelmüket a szobrászati és iparművészeti alkotások jelentőségére. Jeles példája ez a gyűjtési tevékenység kialakulását és a gyűjtőmánya fejlesztésének irányát meghatározó művészettörténész-muzeológus és gyűjtő kapcsolatának.

Ekkorra, az 1910-es évekre tehető a Delmár gyűjtőmánya saját, egyéni karakterének kialakulása is. Delmár a magyar műgyűjtésben ritka irányvonalat képviselt közép- és újkori plasztikai¹¹ és iparművészeti gyűjtőmányaival.¹² Nem elhanyagolható Delmár gyűjtőmánya festészeti része sem, amely jelenlegi ismereteink szerint néhány értékes darabból tevődött össze.¹³ Ezzel párhuzamosan sok keleti tárgytól vált meg Delmár annak érdekében, hogy másokba fektesse pénzét.¹⁴

Az 1920-as évekre „kitartó munkával” létrehozta nemzetközi színvonalú gyűjtőmánya.¹⁵ Ezt a korabeli művészettörténész szakma is elismerte és igen nagyra értékelte. Ennek elemzése, részletes bemutatása külön tanulmányt érdemelne, most csak a legfontosabb, a gyűjtőmánya egyes darabjairól szóló írásokról, illetve olyan forrásokról teszünk említést, melyek kapcsán kirajzolódik a kortársak hozzáállása, reakciója, véleménye a gyűjtőmányaival kapcsolatban. Elsőként Éber László három részből álló tanulmány-sorozata említhető, amely Delmár plasztikai gyűjtőmánya mutatta be.¹⁶ Talán a legteljesebb névsort maga Delmár adja meg egy levelében, melyet a berni Kunstmuseumnak írt,¹⁷ eszerint Giovanni Mariacher, Wilhelm von Bode, Georg Swarzenski, Leo Planiscig és Meller

Simon művészettörténészek mind elismerően írtak tárgyairól. Delmár levelezésében egyébként még számos utalás történik kiállítási katalógusokra (melyekben helyet kapott egy-egy műtárgya),¹⁸ vagy éppen valamelyik múzeumtól érdeklődnek egy-egy jeles darabja iránt.¹⁹ Arról is volt szó, hogy Bernben, egyetemi szeminárium keretében foglalkoznának Delmár épp ott kiállított műtárgyaival.²⁰ Utolsó példaként Richard Ernst múzeumigazgató²¹ levele hozható fel,²² aki sajnálatát fejezi ki, hogy Delmár a korai iszlám textilgyűjteményét visszakeríti.²³

A művészettörténeti szakma elismerésének másik megnyilvánulása, vagy inkább következménye Delmár Emil gyűjteményének kiállításokon való bemutatása volt. Delmár gyűjteménye először 1904-ben, a Magyar Nemzeti Múzeum harmadik emeleti termében rendezett kelet-ázsiai kiállításon volt látható másik hat magyar világjáró gyűjteményének társaságában.²⁴ A következő a sorban, a gyűjtemény alakulását tekintve sorsdöntő 1907-es kiállítás volt, melyről fentebb már esett szó. Ennek az 1907-es kiállításnak a hozadéka valószínűleg az is, hogy Delmár életében egy-két kivételtől eltekintve gyűjteményének tárgyait csak az Iparművészeti Múzeum kiállításaira kölcsönözte. Nyilván ebben szerepet játszott az is, hogy kollekciónak profílija egybevágott az Iparművészeti Múzeuméval.²⁵ A legfontosabb kiállítások, melyeken Delmár is részt vett tárgyával a következők: A Szent György céh kislasztikai kiállítása 1912, (Radisics Jenő); Erdélyi török szőnyegek kiállítása 1914, (Csányi Károly); Budapesti gyűjtők és művészek érem- és plakett-kiállítása 1924, (Csányi Károly); Magyar Szőnyegkedvelők Egyesületének régi keleti szőnyeg-kiállítása 1924, (Csányi Károly); Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum régi ezüstkiállítása 1927, (Csányi Károly); Keleti művészeti kiállítás 1929, (Csányi Károly és Felvinczi Takács Zoltán); Régi egyházművészeti országos kiállítás 1930; Régi kisázsiai szőnyegek kiállítása 1935, (Layer Károly); Régi perzsa szőnyegek kiállítása 1936, (Layer Károly); Hopp Ferenc centenáriuma rendezett emlékkiállítás – Nagy Ázsia Művészete 1933, Hopp Ferenc Múzeum; Régi olasz mesterek kiállítása: képek, szobrok magyar magángyűjteményekből 1937–38, Nemzeti Szalon (Petrovics Elek).

Külön érdemes foglalkozni az 1919-es Tanácsköztársaság alatti eseményekkel, amikor a frissen hatalomra jutott baloldali erők a magántulajdonban levő műtárgyakat köztulajdonba vették.²⁶ A köztulajdonba vett műkincsek első kiállításán²⁷ Delmár is részt vett néhány elkobzott műtárgyával. Az „államosítás” véghezvitelében muzeológusok is részt vettek; az Iparművészeti Múzeumban a műkincsek átvétele Csányi Károlyra hárult.²⁸ Bár a gyűjtők és művészettörténészek közti viszony kibillent egyensúlyából, mégis, mivel a múzeum még 1919 folyamán visszaadta a műtárgyakat eredeti tulajdonosaiknak, a bizalom helyreállt.²⁹ Ezt jelzi a fentebb felsorolt számos kiállítás és az ajándékozások sora, melyről még szót ejtünk.

Delmár egyes tárgyait külföldi kiállításokon is bemutatta: Staatliches Kunstgewerbemuseum, Bécs, 1935–1938;³⁰ Kunsthistorisches Museum, Bécs, Kleinkunst der italienischen Renaissance, 1936;³¹ Exposition d'Art autrichien, Párizs, 1937;³² Kunsthhaus, Zürich, Oesterreichische Kunst, 1937;³³ Kunstmuseum, Bern, Kunst und Kunstgewerbe, 1939/40³⁴ és Altislammische Stoffe, 1947.³⁵ Ezek a kiállítások rávilágítanak Delmár nemzetközi múzeumi kapcsolataira, illetve gyűjteménye nemzetközi ismertségéről is fogalmat alkothatunk.

A gyűjtők és a múzeumok hivatalos, ám mégis szorosabb kapcsolata a Múzeumbarátok Egyesülete keretein belül valószínűleg meg. Az egyesület 1913-ban alakult, célja a kimagasló művészeti alkotások megvétele volt a Magyar Nemzeti-

Iparművészeti- és Szépművészeti Múzeum számára, illetve értékes műtárgyak külföldre kerülését hivatott megakadályozni.³⁶ Az egyesületnek Delmár Emil valószínűleg a kezdetektől fogva aktív tagja volt a kor több, jeles gyűjtőjével és muzeológusával együtt.³⁷ Az Egyesület 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után tartotta tisztújító ülését, majd 1926-ban szerkezeti változás következtében³⁸ a nevét Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesületére változtatták.³⁹ Ez utóbbinak Delmár nemcsak tagja, hanem egyben alelnöke is volt⁴⁰ valószínűleg egészen Magyarországról történő távozásáig.⁴¹ Az évek során számos műremekkel gazdagodtak az említett múzeumok, ezek közül néhányról egyértelműen tudjuk, hogy Delmár Emil és több más műbarát összefogásával kerültek a gyűjteményekbe: egy Csóktábla,⁴² egy Fedeles serleg,⁴³ és egy Násfa.⁴⁴ Delmár nemcsak a baráti kör keretein belül adományozott műtárgyakat a múzeumoknak,⁴⁵ hanem egyénileg is 1912 és 1938 között. A tárgyak közt szerepel „szobrocská”, porcelán díszedények Berlinből, herendi porcelánok, perzsa tál, bizánci tál, zöld selyem frakk, könyvek és diaposzítívok, illetve -negatívok stb. A Szépművészeti Múzeum részére 1920-ban egy Madonna szobrot ajándékozott, majd 1921-ben három középkori szobrot helyezett letétbe ugyanitt.⁴⁶

Baráti kapcsolat sok éves ismeretség és közös munka során sem mindig alakul ki. A források alapján úgy tűnik a muzeológus, művészettörténész szakma két emblemikus alakjához, Csányi Károlyhoz és Hoffmann Edith-hez a szakmain túl Delmár baráti szálakkal is kötődött. Csányival való viszonyáról már fentebb írtunk. Hoffmann Edith a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályán dolgozott, innen származhat ismeretése Delmárral is, amely nem rekedt meg a múzeum falai között. Hoffmann Edith köreiből szokás volt, hogy néhány művészettörténész, művész, műgyűjtő ellátogatott egy-egy magyar magángyűjteménybe,⁴⁷ így lehetséges, hogy akkor kerültek közelebbi kapcsolatba egymással, amikor a választás Delmárra és gyűjteményére esett. Hoffmann Edith kiterjedt baráti körrel rendelkezett, melyet nemcsak művészettörténészek, hanem „Nyugatos” költők, írók, képzőművészek, gyűjtők alkottak. Rendszeresek voltak otthonában a baráti összejövetelek.⁴⁸ Ezeket elképzelhető, hogy Delmár is látogatta, ugyanis Hoffmann Edith ezen alkalmakkor rajzolta meg legközelebbi ismerősei, barátai árnyrajzát. Delmárról is készült egy 1932. június 27-i dátummal (2. kép).⁴⁹ Zádor Anna hagyatékából tudunk az ún. „műemléki autókirándulásokról”,⁵⁰ melyek programját Hoffmann Edith állította össze. Rajta kívül Delmár, Csányi és néha Zádor Anna vett részt az utakon, melyek 1939–1941 között zajlottak.⁵¹ Delmár kényelmes autóján jártak be egy környék nevezetességeit, megvitatta a látottakat.⁵²

Ahogy fentebb már említettük, Delmár nemzetközi kapcsolatrendszerrel bírt, részt vett külföldi aukciókon, kiállításokon műtárgyaival és Svájchoz rokoni szálak is fűzték.⁵³ Számos európai útjának egyikén ismerkedhetett meg Conrad von Mandachal, a berni Kunstmuseum igazgatójával, melyről meleg hangvételű levelek, képeslapok árulkodnak. Ennek a barátságának köszönhető, hogy 1939–40-ben megrendezték a gyűjtő kiállítását a berni múzeumban, amelyre Delmár közel hetven tárgyát kölcsönözte. Határvonal ez mind a gyűjtő, mind gyűjteménye szempontjából. A második világháború kirobbanását követően a gyűjtemény Bernben maradt és a művészettörténészekhez fűződő baráti kapcsolatainak köszönhetően Magyarországon támogatták Delmár műtárgyainak kiviteli engedélyét, így azok a háború befejezéséig a berni múzeumban maradhattak.⁵⁴ Ez mutatja egyben a helyzet paradox voltát is, hiszen ezek a darabok nem kerültek többé vissza Magyarországra.

2. kép: Hoffmann Edith: Dr. Delmár Emil. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok. Árnymáz. 1932. június 24.
Fotó: Rózsavölgyi Andrea

A gyűjtemény szétesésével párhuzamosan megkezdődött Delmár művészettörténeti tevékenysége. Delmár emigrációba kényszerült zsidó származása miatt; Magyarországot végleg 1940 januárjában hagyta el, de már 1938 óta folyamatosan utazgatott Európa nagyvárosai között.⁵⁵ Ennek a néhány zaklatott évnek a gyümölcse az 1941-ben magyarul és németül megjelent Középkori magyar emlékek Svájcban című könyve.⁵⁶ A máig érvényes megállapításokat, kutatási eredményeket tartalmazó mű III. Béla magyar király (1172–1196) és Ágnes királyné nevéhez köthető műemlékek, műalkotások művészettörténeti és történelmi háttérét mutatja be. Az előszóban Delmár a következőket írja: „Remélni szeretném, hogy azok a hivatásos műtörténészek, akik megtisztelnék azal, hogy ezt a kis tanulmányt átlapozzák, előbb e pár bevezető sort is elolvassák. Szükségét érzem annak, hogy elnézésüket kérem a műkedvelő ezen első kísérletével szemben, aki nyugalomba vonulása idejét arra használta fel, hogy az ő szisztematikus tudásuk nélkül, munkakörükbe próbál behatolni. Szolgáljon mentségemre hosszú gyűjtői pályám és az a <közösség>, mely közel hozott ő hozzájuk: az anyag szeretete. E téren legalább nem vagyok kezdő!”⁵⁷ Delmár az előszó végén köszönetét fejezi ki Csányi Károly műegyetemi tanár úrnak, aki értékes tanácsokkal látta el, „Dr. Genthon Istvánnak, a római tudományos intézet igazgatójának, aki saját adatait rendelkezésemre bocsátotta, Dr. Balogh Jolánnak és Dr. Zádor Annának. Legnagyobb hálával tartozom Dr. Hoffmann Edith ömeltóságának, azért a nagy segítségért, melyet e tanulmány megjelenhetése érdekében kifejtett.”⁵⁸ A fenti idézet kiegészíti az eddig leírtakat: rávilágít arra szoros és jó viszonyra, amely mostani művéhez alapot és segítséget nyújtott, illetve tetten érhető a pillanat, amikor azok nyomdokaiba lép, akik eddig őt és gyűjteményét formálták.

A könyvet Delmár több magyar művészettörténésznek is elküldte, közülük ismerjük Varjú Elemér,⁵⁹ Petrovics Elek⁶⁰ és Mihalik Sándor⁶¹ köszönő levelét,⁶² melyek mindegyike újabb bizonyítéka Delmár és a művészettörténészek közti szoros kapcsolatnak. Az utóbbi így ír: „Kedves Bátyám! Végtelenül megörültem a küldött szép könyvnek. Szívvel gratulálok hozzá és nagyon örülök, hogy minden, ami Veled kapcsolatos, az a kultúra mély szeretetével van átitatva. Már régen hallottam Rólad... A svájci magyar középkori emlékek nekem is fölkeltek az érdeklődésem és 1936-ban, amikor Svájcot

keresztül-kasul utaztam, részletesen tanulmányoztam őket, sőt tervbe vettem, hogy írok is rólok. A barni szép magyar zászlók... úgyszólván már teljesen ismeretlenek voltak még a magyar szakférfiak előtt is... Jegyzeteidből látom, hogy mennyivel több adatot sikerült Neked összeszedned, mint amennyit én bogarásztam össze rólok. Boldog vagyok, hogy ilyen tökéletes, lelkiismeretes és becsületes munkában láttak ezek napvilágot és hogy ez a nagy munka a Te nevedhez fűződik. Könyved szíves megküldéséből érzem, hogy szerető gondnal emlékszel reám. Őszinte hálával, szeretettel és ragaszkodással köszönt Mihalik Sándor.”

Végül Delmár 1941-ben Kubába ment, majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le és kapott állampolgárságot, ám életét továbbra is megosztotta Amerika és Európa között. Ebben az időszakban, az 1940-es és 1950-es évek folyamán művészettörténeti tárgyú írásokat közölt jelentős nemzetközi folyóiratokban: Das Grabmal der Prinzessin Elisabeth von Ungarn im Schweizerischen Landesmuseum in Zürich,⁶³ The Window at Thomar – A Monument to Vasco da Gama, the Portuguese Argonaut,⁶⁴ Observations on the Origin of the Arms of Edward the Confessor.⁶⁵ Több alkalommal írt saját műtárgyairól is: A Venetian Embroidery of 1517,⁶⁶ Zwei Goldschmiedewerke von Ludwig Krug,⁶⁷ A Model by Paul de Lamerie,⁶⁸ The Nuptials of Peleus and Thetis by Danese Cattaneo.⁶⁹ Ez utóbbi a The Art Quarterly 1947-es számában jelent meg, amelynek az elején írtak pár sort a közreműködőkről, így Delmár Emilről is „akinek külön szakterülete a középkor és a reneszánsz művészete...”, mely területen nagy lelkiismerettel és éles kritikai érzéssel írt tanulmányai alapozták meg hírnevét...”⁷⁰ Delmár művészettörténészként ugyanolyan elkötelezetten, kimagasló tudással működött, mint ahogy műgyűjtési tevékenységét is végezte.

Ezzel párhuzamosan a Svájcba került műtárgyak egy részét 1945 és 1947 folyamán New York-ba szállították. Delmár ezeket és a többi, Svájcban maradt műtárgy nagy részét aukción értékesítette,⁷¹ így biztosította saját megélhetését. Az alkotásokat külföldi magángyűjtemények és múzeumok vásárolták meg, mint a Museum of Art (Cleveland), Dumbaron

3. kép: Johann Baptist Hagenauer: A szenvedő Krisztus. Cleveland, Museum of Art. Aranyozott bronz szobor. 10,2×19,6×11,3 cm.
Jelzet: „Joannes Hagenauer Salisburgensis inventit ed fecit 1756” 1765.
Fotó: Museum of Art, Cleveland

Oaks (Harvard Egyetem Kutató Könyvtára, Washington DC), Musuem of Fine Arts (Boston), Belvedere (Bécs). Ismerjük Delmár egy levelét, melyet egyik műtárgya, J. B. Hagenauer Szenvedő Krisztusa (3. kép) clevelandi múzeumba kerülésekor írt William M. Millikennek.⁷² Ebből kiviláglik Delmár önértékes gondolkodása és rávilágít gyűjteménye e tárgyának rendkívül magas színvonalára és értékére: „...Nagyon boldog voltam, amikor megtudtam, hogy egyik legkedvesebb műtárgyam, Hagenauer Szenvedő Krisztusa végső helye a múzeumunkban lesz; különösen mióta megmaradt gyűjteményem jelentős része ugyanitt található... Kétségkívül a mester legjobb alkotása, az egyetlen, mely aranyozott bronzból készült... Még mindig nagyon büszke vagyok erre a szerzeményemre, melyet többen kételkedően fogadtak, ahogy az Sobotka Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes-ban (Bécs, 1920) megjelent tanulmányban is olvasható... 1913-ban vásároltam, azóta minden osztrák és német művészeti kiállításra kölcsönkérték... Meg kell említenem Planiscig a műtárggyal kapcsolatos egyik igen szellemes megjegyzését. Azt mondta, az alkotás egyetlen szépséghibája, hogy szignált és datált. Ha nem így lenne, a tudósok hosszasan vitatkozhattak volna azon, hogy melyik nagyszerű itáliai szobrásznak tulajdonítható...”⁷³

A gyűjtemény másik része Magyarországon maradt, melyeket Delmár az Iparművészeti Múzeumban helyezett letétbe. Ez a nagyvonalú gesztus annak a bizalmi kapcsolatnak volt köszönhető, mely mindvégig jellemezte a múzeum és a gyűjtő közötti viszonyt. A gyűjtemény ezen része jelenleg a Szépművészeti Múzeum Régi Szoborosztályán, az Iparművészeti Múzeumban, magyar magángyűjteményekben és Delmár Emil magyarországi örököseinek tulajdonában található.

Összegezve megállapítható, hogy Delmár értékítélete kiállta az idő próbáját, gyűjteménye műtárgyai mai napig elsőrangú múzeumokban található és időről időre kiállításokon is bemutatásra kerülnek. További kutatást igényel Delmár művészettörténeti tevékenysége, magyar és külföldi kapcsolatainak tanulmányozása, a magyar és külföldi párhuzamok feltérképezése, a gyűjtő és gyűjteménye nemzetközi kontextusba helyezése.

Jegyzetek

- 1 Például Géber Antal, akinek kéziratban fennmaradt *Magyar gyűjtők* című munkája a mai napig nélkülözhetetlen forrás a művészettörténetesek számára.
- 2 Például Ipolyi Arnold.
- 3 Ez magyarázható azzal, hogy a nagy- és középpolgárság gazdasági és társadalmi súlya a Monarchia utolsó évtizedeiben fokozatosan megnövekedett. MRÁVIK László: *Budapest műgyűjteményei a két világháború között*. In: *Budapesti Negyed*, 32–33. (2001) 2–3 sz. 175.
- 4 Több gyűjtemény értékét tekintve megközelítette a nagypolgári tulajdonban lévőket; e mögött az állhat, hogy a középpolgárság jövedelmének nagy részét műtárgyakba fektette. MRÁVIK, 2001. 175.
- 5 GÉBER Antal: *Magyar gyűjtők*. Kézirat. Szépművészeti Múzeum Könyvtára, jelzet: 15331/I–II. 105.
- 6 HORVÁTH Hilda: *Adalékok a század eleji magyar műgyűjtés történetéhez. Az 1907-es budapesti amateur kiállítás*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, XLII. évf. (1993) 1–2 sz. 35.
- 7 HORVÁTH, 1993. 34.
- 8 Lanna, Lippmann, Kaufmann gyűjtemények. MRÁVIK László: *Delmár Emil hányatott sorsú gyűjteménye*. In: *Belvedere*, II. évf. (1990) 5 sz. 6.
- 9 Például Giovanni della Robbia *Mária ájulása* a Kauffmann gyűjteményből.

- 10 Wilhelm von Bode nagyhatású művészettörténész és muzeológus, Delmár személyesen is ismerte. GÉBER. 110.
- 11 Giovanni della Robbia, Andrea Riccio, Ludwig Krug, Johann Baptist Hagenauer, Giovanni da Bologna, Adolf Daucher, Matthes Gebel stb.
- 12 Szőnyegek, bútorok, miseruhák, ötvös tárgyak, mint például egy 16. századi Limoges-i szárnyasoltár stb.
- 13 Heiligenkreuzi Mestertől a *Szent Katalin eljegyzése*, és talán néhány Rippl-Rónai József, illetve Barabás Miklós festmény. Lotz Károly néhány pannója pedig Delmár lakásának volt a dísz.
- 14 Ám közel sem az összesetől! Később is vett részt keleti tematikájú kiállításokon 1929-ben és 1933-ban is.
- 15 Ehhez az anyagi háttérrel Dunakotró és gőzhajózási vállalata biztosította. GÉBER. 105.
- 16 ÉBER László: *Delmár Emil plasztikai gyűjteménye I–II–III*. In: *Magyar Művészet*, II. évf. (1926) 2. sz. 77–90.; 6. sz. 317–328.; V. évf. (1929) 2. sz. 75–91.
- 17 A levelet Delmár 1940. március 20-án írta Genfben. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern. Adattár. Jelzet nélkül.
- 18 Például a Porosz művészeti kiállítás kapcsán. A levelet Delmár 1939. május 31-én írta Genfben. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern. Adattár. Jelzet nélkül.
- 19 1941. április 26-án Münchenben íródott Sigrid Müller levele. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern. Adattár. Jelzet nélkül.
- 20 1941. május 31. a levelet a berni Kunstmuseum küldte Delmárnak 1941. május 31-én. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern. Adattár. Jelzet nélkül.
- 21 Bécsi Staatliches Kunstgewerbemuseum igazgatója volt.
- 22 A levél 1938. október 13-án íródott Bécsben. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern. Adattár. Jelzet nélkül.
- 23 Említi, hogy a gyűjtemény fontos összekötő kapocs a későantik és a középkori szövetek/textilek között.
- 24 FAJCSÁK Györgyi: *Keleti tárgyak gyűjtése Magyarországon, kitekintéssel Kínára a XIX. század elejétől 1945-ig a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum tárgyainak tükrében*. Doktori disszertáció. ELTE, Történelemtudományok Doktori Iskola, 2004. 105.
- 25 Ma is több helyen (például a Metropolitan Museum of Artban, New York) az iparművészeti- és a szobrászati gyűjteményt együtt kezelik, tehát a szobrászatot az iparművészet részeként.
- 26 LICHNER, Magda: *Csányi Károly (1873–1956), a muzeológus. Harminc év az Iparművészeti Múzeum történetéből az adattárban őrzött iratok tükrében*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, XLVII. évf. (1998) 1–2 sz. 45. Továbbá MRÁVIK, 2001. 160.
- 27 A katalógusban öt Delmár-féle kisplasztika szerepel. *Köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*. Katalógus. Szerk. POGÁNY Kálmán. Budapest, Műcsarnok, 1919. 13, 88, 93, 94.
- 28 LICHNER, 1998. 45.
- 29 LICHNER, 1998. 45.
- 30 Korai iszlám textilek az állandó kiállításon. Ld. még 21. lj. Jelenleg a clevelandi *Museum of Art* tulajdonában.
- 31 Szent Kristóf szobor, jelenleg a bostoni *Museum of Fine Arts* tulajdonában.

- 32 Heiligenkreuzi Mester *Szent Katalin misztikus eljegyzése*, jelenleg a bécsi *Belvedere* tulajdonában.
- 33 Ld. 32. lj.
- 34 Közél hetven darab tárgy, melyek mindegyike külföldön maradt.
- 35 Ld. 22. lj.
- 36 *Kincsünk a nemzeté. Our Treasure is That of the Nation*. Kiállítási katalógus. Katalógust írta HORVÁTH Hilda. Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2001. 6.
- 37 Például Ernst Lajos, Glück Frigyes, Kohner Adolf, Layer Károly, Petrovics Elek, Végh Gyula stb. HORVÁTH, 2001. 6.
- 38 HORVÁTH, 2001. 6. A Magyar Nemzeti Múzeum baráti köre különvált.
- 39 HORVÁTH, 2001. 6.
- 40 HORVÁTH, 2001. 6.
- 41 Delmár 1938-ban hagyta el az országot, utána már csak időszakosan tért vissza, 1940-ig bezárólag.
- 42 Limoges (?), XVI. század eleje. Vétel 1917-ben. Ltsz.: 10234, Iparművészeti Múzeum. HORVÁTH, 2001. 12.
- 43 May II. Mihály, Brassó, 1727. Vétel 1920-ban. Ltsz.: 1961.1189, Magyar Nemzeti Múzeum. HORVÁTH, 2001. 12.
- 44 XVII. század második fele. Vétel 1935-ben. Ltsz.: 1960.122.C, Magyar Nemzeti Múzeum. HORVÁTH, 2001. 13.
- 45 Iktatókönyv 3/1939, illetve 200/1938. Ezek mellékletében összegyűjtve. Iparművészeti Múzeum, Adattár.
- 46 *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei 1921–1923-ban*. Szerk. PETROVICS Elek és CSÁNKY Dénes. Budapest, Franklin Társulat, 1924. 112.
- 47 ZÁDOR Anna: *Arcképvázlat Hoffmann Edithről (1888–1945)*. In: *Holmi*, 4. évf. (1992) 1. sz. 96.
- 48 ZÁDOR, 1992. 94.
- 49 Ltsz.: 55.1725. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok.
- 50 ZÁDOR, 1992. 96.
- 51 Az autókirándulások a következő időpontokban voltak: 1938. december 11., 1939. május 18., 27–29., június 9–10., június 29., július 8–9., 1941. június 20–22. MKI-C-I-75/II-786-790. Zádor Anna hagyatéka. Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Kutatóintézet, Adattár.
- 52 ZÁDOR, 1992. 97.
- 53 Bátyja, Tivadar felesége svájci származású volt. VII. 180. Cégbíróság. Fleischmann Antal, Cg 5236, Budapest Főváros Levéltára. 4.
- 54 Hálája jeléül a múzeumnak ajándékozott egy Szent Flóriánt ábrázoló faszobrot 1948-ban, melyet a múzeum 1949-ben értékesített. Tárgyleíró karton. Kunstmuseum, Bern, Adattár.
- 55 Genf, Zürich, Párizs, London stb.
- 56 DELMÁR Emil: *Középkori magyar emlékek Svájcban*. Budapest, 1941.
- 57 DELMÁR, 1941. 3.
- 58 DELMÁR, 1941. 4.
- 59 A kassai Felső Magyarországi Múzeum igazgatója volt, majd a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiséggyűjtésének lett a vezetője.
- 60 A Szépművészeti Múzeum volt igazgatója.
- 61 A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum igazgatója volt Kassán, majd egy évig az Iparművészeti Múzeum igazgatója, végül a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese lett.
- 62 Mindhárom levél Delmár Emil magyarországi örökösének tulajdonában található.
- 63 *Zeitschrift für Schweizerische Archeologie und Kunstgeschichte*, Bd. 4. (1942). 150–154, 58/a-b.
- 64 *The Art Quarterly*, Vol. X. (1947) No. 3. 202–212.
- 65 *The Burlington Magazine*, Vol. XCV. (1953) No. 608. 359–362, fig. 12–26.
- 66 *The Art Quarterly*, Vol. VIII. (1945) No. 3. 188–196.
- 67 *Zeitschrift für Kunstwissenschaft*, Bd. IV. (1950). 49–59.
- 68 *The Burlington Magazine*, Vol. XCVIII. (1956) No. 645. 446, 449, fig. 34–37.
- 69 *Gazette des Beaux-Arts*, Vol. XXVII. (1945), No. 6. 347–356.
- 70 A szerző fordítása. Eredeti, angol nyelvű szöveg: *The Art Quarterly*, Vol. X. (1947) No. 3. Notes on Contributors. Oldalszám nélkül.
- 71 Sotheby's, Pia stb. aukciós házak. Ausstellung Sammlung Dr. Delmar Budapest, 1939/1940, (iratanyag). Kunstmuseum, Bern, Adattár. Jelzet nélkül.
- 72 A clevelandi Museum of Art második igazgatója volt 1930 és 1958 között.
- 73 A clevelandi Museum of Art tulajdonában. Jelzet: 53.286, a szobor tárgyleírásához csatolva. A szerző fordítása.

The Private Collector Emil Delmár's Connection with Art History

This study makes an effort to present and shed some light on the connections between Emil Delmár (1876–1959) who owned an internationally known and acclaimed medieval and modern art collection of sculptures and applied art masterpieces and fellow museologists, art historians. The study relies on the examined and investigated sources of the given period. The nexus between Delmár and people of shared interest was special and their collaboration unique, in that their aims and activities complemented one another. Delmár's family business provided the funds essential to cover costs.

Museologists organised exhibitions from the private collection of Delmár and shaped the profile of his collection. They also wrote articles about many pieces of the Delmár collection. In turn Delmár actively took part in the work of the Association of Museum Friends – with others he had acquired several valuable objects for the Museum of Applied Arts and the Hungarian National Museum –, and in 1926 he became the vice-president of the organization. He himself also donated different pieces of art (sculptures, books, etc.) to the Museum of Applied Arts and the Museum of Fine Arts in Budapest. Delmár knew many art historians and museologists, both from Hungary and foreigners (Wilhelm von Bode, for example), as they regularly discussed and consulted upon the arising peculiarities and questions concerning his collection of artefacts. Delmár not only shared a close professional relationship with some art historians, but also had friendships, notably with people such as Edith Hoffmann, Károly Csányi and Conrad von Mandach.

During the turbulent times of the Second World War his collection fell apart and Delmár himself had to move into exile as he was of Jewish origin. His work in the field of art history can be dated to this period. During his emigration in the 1940–50s he wrote a book (Hungarian Medieval Art in Switzerland) and several essays in, among others, *The Burlington Magazine*, *Art Quarterly* and *Gazette des Beaux-Arts*.

Now the pieces of the former Delmár collection can be found in museums, private collections and at his heirs in Hungary and abroad. By considering these aspects of Delmár's life, one can have an idea how the collector, his collection, art history, art historians, museums and museologists relate to each other.